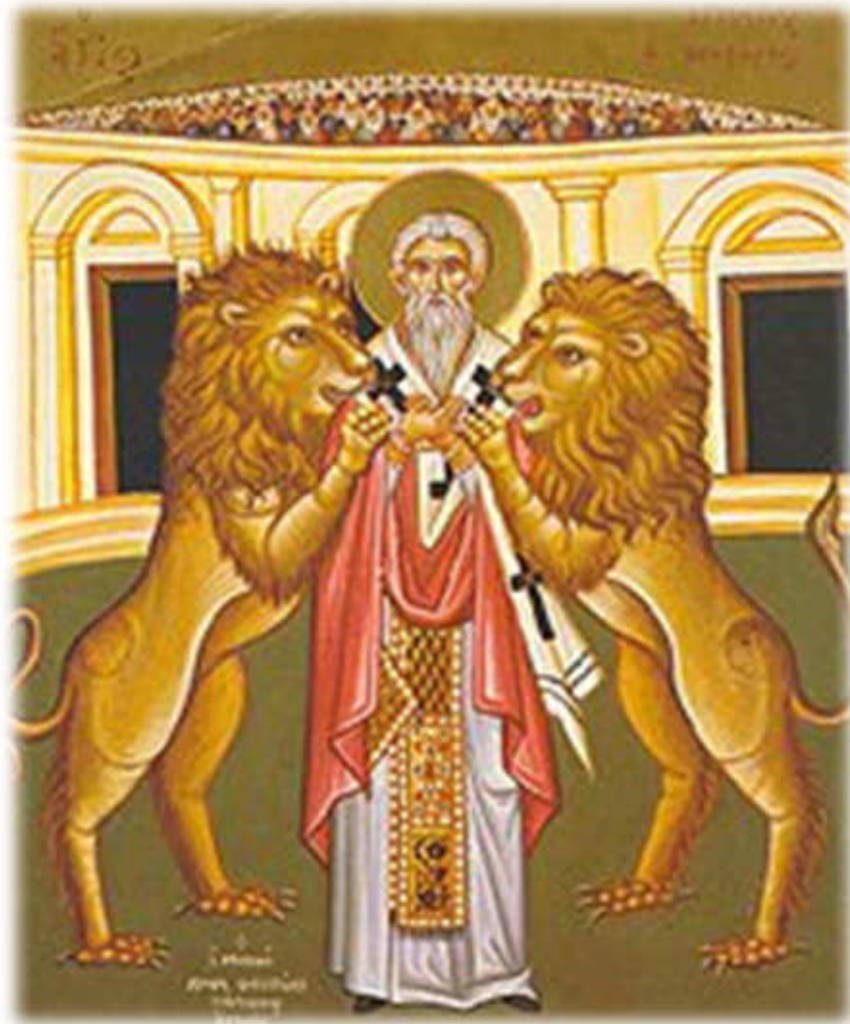

Η Χριστολογία των Αποστολικών Πατέρων.

Νικόλαος Ζήσης (Μοναχός Σεραφείμ).

Εισαγωγή.

Αποστολικοί Πατέρες ονομάζονται οι ποιμένες και διδάσκαλοι εκείνοι οι οποίοι υπήρξαν διάδοχοι των ιδίων των Αποστόλων ή των μαθητών τους, και έδρασαν κατά την μεταποστολική εποχή. Ο όρος «Αποστολικός Πατήρ» δεν είναι βέβαια όρος της εκκλησιαστικής Παραδόσεως, αλλά νεώτερος, επινοηθείς και υιοθετηθείς από ξένους ερευνητές. Τον όρο «αποστολικοί πατέρες» εισήγαγε πρώτος ο Jean Baptiste Cotelier με το έργο του *Patres aevi apostolici* που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1672. Έκτοτε ο όρος αυτός απαντά σε κάθε έκδοση έργων των ονομαζομένων «αποστολικών πατέρων», ανεξαρτήτως χρόνου και ομολογίας¹. Ο εν λόγω όρος περιέλαβε σταδιακά περισσότερους Πατέρες από όσους εσήμαινε αρχικώς. Υπό την κυρία έννοια του όρου, που δηλώνει τους μαθητές ή ακροατές των Αποστόλων και φορείς της αποστολικής παραδόσεως, Αποστολι-

κοί Πατέρες είναι μεμαρτυρημένως μόνον οι Άγιοι Κλήμης Ρώμης, Πολύκαρπος Σμύρνης και Ιγνάτιος Αντιοχείας². Ο Cotelier όταν εξέδωσε το ως άνω έργο του συμπεριέλαβε, πλην των έργων των τριών αυτών Πατέρων, την επιστολή Βαρνάβα και τον Ποιμένα του Ερμά, στην ανατύπωση δε της εκδόσεως αυτής από τον Callandi προσετέθησαν οι Παπίας, Κοδράτος και η Προς Διόγνητον Επιστολή³. Αργότερα στην ομάδα προσετέθη και η ανακαλυφθείσα εσχάτως από τον Κωνσταντίνο Τυπάλδο και εκδοθείσα από τον Φιλόθεο Βρυέννιο το 1883 Διδαχή των Αποστόλων⁴. Σήμερα στους Αποστολικούς Πατέρες συμπεριλαμβάνονται όλοι οι παραπάνω συγγραφείς, πλην του συγγραφέως της Προς Διόγνητον Επιστολής και του Κοδράτου, λόγω του διαφορετικού λογοτεχνικού είδους που καλλιέργησαν, ο πρώτος δε και λόγω της μεταγενέστερης χρονικής τοποθέτησής του⁵. Ο πατρολόγος Στ. Παπαδόπουλος υποστηρίζει μάλιστα, βάσει της αμφισβητήσεως της αποστολικότητας, με την στενή ή την πνευματική έννοια, στους περισσότερους από τους Αποστολικούς Πατέρες, πως πρέπει να ονομάζονται εις το εξής τέτοιοι μόνον οι Κλήμης, Ιγνάτιος και Πολύκαρπος, κατ' εξοχήν δε μόνον ο Ιγνάτιος ο Θεοφόρος⁶. Η ανά χειρας μελέτη στους «Αποστολικούς Πατέρες» συμπεριέλαβε, κατά τα κρατούμενα, την ομάδα των επτά συγγραφέων, δηλ. όλους τους παραπάνω, πλην του Κοδράτου και του συγγραφέως της Προς Διόγνητον.

Για την παρουσίαση της διδασκαλίας των υπολοίπων Αποστολικών Πατέρων, δεν χρησιμοποιήθηκαν στην μελέτη τα αμφιβαλλόμενα κείμενά τους, δηλαδή οι αμφιβαλλόμενες επιστολές του Αγίου Ιγνατίου⁷, η λεγόμενη Β' Κλήμεντος και, φυσικά, τα Ψευδοκλημέντια⁸.

Χριστολογία ονομάζεται η διδασκαλία περί του προσώπου και του έργου του Ιησού Χριστού⁹, αν και το δεύτερο εξετάζεται συνήθως ξεχωριστά, από την σωτηριολογία¹⁰. Η παρούσα μελέτη ασχολείται μόνο με την διδασκαλία περί του προσώπου του Χριστού, και της ενώσεως εν Αυτώ της θείας και της ανθρωπίνης φύσεως. Η Χριστολογία των Αποστολικών Πατέρων, με την οποία ασχολείται η παρούσα μελέτη, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι αποτελεί την μετάβαση από την Χριστολογία των συγγραφέων της Καινής Διαθήκης στην Χριστολογία των κατοπινών αιώνων, και της οριστικής διατυπώσεως του χριστολογικού δόγματος· γενικώτερα στα έργα των Αποστολικών Πατέρων βλέπουμε την «αρχομένην διαμόρφωσιν της πρωτοχριστιανικής δογματικής και βιβλικής ορολογίας, βαθμηδόν αναγομένης εις επίπεδα θεολογικά, ανώτερα της «λαϊκής ή "κοινής" γλωσσικής διατυπώσεως»¹¹. Η Χριστολογία αυτή διαμορφώνεται πρωτίστως ως αντίδραση στις χριστολογικές

παραχαράξεις αφ' ενός των ιουδαϊζόντων αιρετικών που αρνούσαν την θεότητα του Ιησού Χριστού, αφ' ετέρου των Γνωστικών, οι οποίοι αρνούσαν την ανθρώπινή Του φύση¹². Η προσπάθεια των Αποστολικών Πατέρων για την διάσωση της ορθοδόξου Χριστολογίας έχει σωτηριολογικό κίνητρο, καθώς προσπαθεί να διαφυλάξει την ορθή έννοια της εν Χριστώ σωτηρίας. Και στις δύο αιρετικές αποκλίσεις, στην άρνηση της θεότητας ή της ανθρωπότητας του Χριστού, το αποτέλεσμα είναι το ίδιο: δεν έχει ενωθεί υποστατικώς η θεία και η ανθρώπινη φύση εν Χριστώ, συνεπώς δεν έχει επιτευχθεί η δυνατότητα θεώσεως συνόλου της ανθρωπίνης φύσεως. Χριστολογικά στοιχεία απαντώνται επίσης στην προσπάθεια νουθεσίας και εμπυχώσεως των πιστών εκ μέρους των γραφόντων. η πραγματικότητα του πάθους του Κυρίου, το οποίο προϋποθέτει ανθρώπινη φύση, αποτελεί και ένα υπόδειγμα υπομονής και καρτερίας των πιστών στους διωγμούς και τις θλίψεις «οι δε πιστοί εν αγάπη χαρακτήρα Θεού Πατρός διά Ιησού Χριστού, δι' ου, εάν μη αυθαιρέτως έχωμεν το αποθανείν εις το αυτού πάθος, το ζην αυτού ουκ έστιν εν ημίν»¹³. Η αναφορά στην Ανάσταση του Κυρίου και στην Δευτέρα Του Παρουσία, τα οποία σχετίζονται με την θεότητά Του, γίνεται προς υπενθύμιση της δόξης που αναμένει τους πιστούς και της ανάγκης εγρηγόρσεως και προς περιφρόνηση όσων κινδύνων δείχνουν να απειλούν την Εκκλησία. «"Διό αναζωσάμενοι τας οσφύας υμών δουλεύσατε τω Θεώ εν φόβω και αληθεία", απολιπόντες την κενήν ματαιολογίαν και την των πολλών πλάνην, "πιστεύσαντες εις τον εγείραντα τον Κύριον ημών Ιησούν Χριστόν"... ος έρχεται κριτής ζώντων και νεκρών, ον το αίμα εκζητήσει ο Θεός από των απειθούντων αυτώ. Ο δε εγείρας αυτόν εκ νεκρών και ημάς εγερεί, εάν ποιώμεν αυτού το θέλημα και πορευώμεθα εν ταις εντολαίς αυτού»¹⁴. Σε άλλο σημείο η ενότης του Χριστού προς τον Πατέρα προβάλλεται ως υπόδειγμα της ενότητος και ομοφροσύνης των πιστών: «Πάντες τω επισκοπώ ακολουθείτε, ως Ιησούς Χριστός τω Πατρί, και τω πρεσβυτερίω ως τοις αποστόλοις»¹⁵.

Η διαπραγμάτευση της Χριστολογίας των Αποστολικών Πατέρων στο κύριο μέρος, ακολούθησε την μέθοδο των δογματικών εγχειριδίων¹⁶. στο πρώτο μέρος παρατίθεται η διδασκαλία περί της θείας φύσεως του Χριστού, έπειτα, στο δεύτερο μέρος, η σχετική με την ανθρώπινη φύση του Χριστού και στο τρίτο μέρος, ξεχωριστά, παρουσιάζονται χωρία που φανερώνουν την ένωση των δύο φύσεων σε ένα πρόσωπο, καθώς και χωρία τα οποία παρουσιάζουν τις σήμερα λεγόμενες ακολουθίες της

υποστατικής ενώσεως. Ακολουθούν τα συμπεράσματα της μελέτης. Σε καθένα από τα δύο πρώτα μέρη προηγείται μία μικρή υποενότητα η οποία παρουσιάζει την αίρεση που αντιτάχθηκε στην αντίστοιχη, κατά τις ενότητες της εργασίας, χριστολογική διδασκαλία των Αποστολικών Πατέρων. Η παράθεση χωρίων δεν ακολουθεί την χρονολογική σειρά των Πατέρων ούτε εξυπηρετεί άλλη σκοπιμότητα· γίνεται μόνον σύμφωνα με την σπουδαιότητα, κατά την κρίση του γράφοντος, των χριστολογικών τους χωρίων, προχωρώντας από τα περισσότερο στα λιγότερο σαφή. Από την παράθεση της διδασκαλίας των Πατέρων γίνεται σαφές πως ο μόνος από τους Αποστολικούς Πατέρες που συνέβαλε στην ανάπτυξη της Θεολογίας, είναι ο Άγιος Ιγνάτιος Αντιοχείας. Τα κείμενά του χαρακτηρίζονται ως τα σημαντικότερα, ορθοδοξότερα και κατ' εξοχήν θεολογικά κείμενα για το διάστημα μεταξύ Αποστόλων και Ειρηναίου· ακόμη και οι πιο έγκριτοι από τους υπολοίπους Αποστολικούς Πατέρες, οι Κλήμης Ρώμης και Πολύκαρπος Σμύρνης, δεν έλυσαν κατά τρόπο θεολογικό, οριστικό και αυθεντικό τα προβλήματα που απασχολούσαν την Εκκλησία¹⁷...

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Ανδρούτσου, Χρ., Δογματική της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας, Εκδοτικός Οίκος «Αστήρ», Αθήναι 19924.

Bebis, G., «Ignatius of Antioch», The Encyclopedia of Religion, vol. 7, New York 1987, pp. 86.87.

Γαλίτη, Γ., «Κύριος», Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τ. 7, Εκδότης Αθ. Μαρτίνος, Αθήναι 1965, σσ. 1214-1219.

Δημητροπούλου, Π., «Σαρξ», Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, τ. 10, Εκδότης Αθ. Μαρτίνος, Αθήναι 1965, σ. 1177.

Ζήση, Θ., Η Σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου, Πατερικά 2, Εκδόσεις Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1992.

Ζήση, Θ., Επόμενοι τοις Θείοις Πατράσι, Αρχές και κριτήρια της Πατερικής Θεολογίας, Πατερικά 1, Εκδόσεις Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1993.

Καλογήρου, Ιω., Ιστορία των Δογμάτων, τ. Α', Εκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992.

Κρικώνη, Χρ., Το Μυστήριο της Εκκλησίας, Εκδοτικός Οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 19923.

Κρικώνη, Χρ., Η Εκκλησία Αυθεντικός Ερμηνευτής της εν Χριστώ Θείας Αποκαλύψεως, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1993.

Κρικώνη, Χρ., Αποστολικοί Πατέρες, τ. Α', University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1995.

Κρικώνη, Χρ., Πατερικά Θεολογικά Μελετήματα, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998.

Ματσούκα, Ν., Ορθοδοξία και αίρεση, Φιλοσοφική και Θεολογική Βιβλιοθήκη 23, Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992.

Μπόνη, Κ., Χριστιανική Γραμματεία, τ. Α', Αρχείο Περιοδικού «Θεολογία», Αθήναι 1977.

Παναγοπούλου, Ιω., Η Ερμηνεία της Αγίας Γραφής στην Εκκλησία των Πατέρων, τ. Α', Εκδόσεις Ακρίτας, Αθήνα 1991.

Παπαγεωργακοπούλου, Αν., Το πάθος του Ιησού ως Υιού του ανθρώπου (ανάτυπον εκ του Ι' τόμου της Επιστημονικής Επετηρίδος της Θεολογικής Σχολής), Θεσσαλονίκη 1965.

Παπαδοπούλου, Στ., «Περί τον όρον "Αποστολικοί Πατέρες"», Κληρονομιά 2 (1974), σσ. 229-234.

Παπαδοπούλου, Στ., Πατρολογία, τ. Α', Αθήνα 1977.

Quispel, G., «Gnosticism from Its Origins to the Middle Ages», The Encyclopedia of Religion, vol. 5, New York 1987, pp. 566-574.

Rienecker, Fr., Lexikon zur Bibel, Brock-haus Verlag, Wuppertal 197813.

Ρωμανιδου, Ιω., Δογματική και Συμβολική Θεολογία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας, τ. Α', Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1973.

Στεφανιδου, Β., Εκκλησιαστική Ιστορία, Εκδοτικός Οίκος Αστήρ, Αθήναι 1959.

Στογιάννου, Β., «Η Χριστολογία των επιστολών Ιγνατίου του και Θεοφόρου», Θεολογικόν Συμπόσιον, Χαριστήριον εις τον καθηγητήν Παναγιώτην Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1967, σσ. 69-110.

Τρεμπέλα, Π., Δογματική της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας, τ. Β', Αθήναι 19792.

Τσάκωνα, Β., Η Χριστολογία των Επιστολών του Ευαγγελιστού Ιωάννου, Αθήναι 1970.

Φειδά, Βλ., Εκκλησιαστική Ιστορία, τ. Α', Αθήναι 1992.

Χρήστου Π., Ελληνική Πατρολογία, τ. Β', Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1978.

Χρήστου, Π., Εκκλησιαστική Γραμματολογία, τ. Α'. Εκδοτικός Οίκος Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 19912.

* Επί μέρους μεταπτυχιακή εργασία στην ειδίκευση της Πατρολογίας (1999). Οι πλήρεις βιβλιογραφικές ενδείξεις παρατίθενται στο τέλος της μελέτης.

1. Στ. Παπαδοπούλου, Περί τον όρον «Αποστολικοί Πατέρες», σ. 229.
2. Κ. Μπονη, Χριστιανική Γραμματεία, σ. 139ε.
3. Π. Χρήστου, Πατρολογία, σ. 350.
4. Κ. Μπονη, ένθ' ανωτ., σ. 296ε.
5. Π. Χρήστου, ένθ' ανωτ. Πρβλ. και Χρ. Κρικωνη, Αποστολικοί Πατέρες, σ. 11.
6. Στ. Παπαδοπούλου, ένθ' ανωτ., σ. 230ε.
7. Περί το πρόβλημα των επιστολών του Ιγνατίου βλ. Π. Χρήστου, ένθ' ανωτ., σ. 414ε.
8. Περί της μη γνησιότητας των έργων αυτών βλ. Κ. Μπονη, ένθ' ανωτ., 197.207.
9. Χρ. Ανδρούτσου, Δογματική, σ. 169.
10. Όπως στον Π. Τρεμπελα, Δογματική, σ. 143.
11. Κ. Μπονη, ένθ' ανωτ., σ. 141.
12. Θ. Ζήση, Η Σωτηρία, σ. 179ε. «Ως προς τα συνιστώντα το πρόσωπον του Χριστού μέρη ενεφανίσθησαν πρωϊμως δύο αιρετικά κατευθύνσεις χαρακτηριζόμενοι η μία εκ της αρνήσεως της θεότητας και η άλλη της ανθρωπότητας αυτού. Ως απλούν, ψιλόν, άνθρωπον εξελάμβανον τον Χριστόν οι ιουδαϊζοντες Εβιωνίται ως και αι εκ του Ιουδαϊσμού επηρεασθείσαι μοναρχιανικά αιρετικά κινήσεις...Την ανθρωπότητα του Χριστού ηρνήθησαν οι Γνωστικοί λόγω της θεωρήσεως παντός υλικού και σωματικού ως φύσει κακού και μεμολυσμένου».
13. Ιγνάτιου, Μαγν. 5,2.
14. Πολυκάρπου, Φιλιπ. 2,1.2.
15. Ιγνάτιου, Σμυρν. 8,1. Πρβλ. Χρ. Κρικωνη, Πατερικά, σ. 20.30ε.
16. Πρβλ. Π. Τρεμπελα, ένθ' ανωτ., σσ. 39-143.
17. Στ. Παπαδοπούλου, ένθ' ανωτ., σσ. 233-234.